

**Оновлення бібліотечних фондів за програмою Українського інституту
книги як стимул розвитку читацької культури**
Соціологічне дослідження

Марія Охріменко,
головний бібліотекар
науково-методичного відділу
ОУНБ ім. Д.І. Чижевського

Бібліотечний фонд – основа будь-якої бібліотеки, що забезпечує її функціонування і визначає суспільну цінність, тому формування бібліотечного фонду в сучасних умовах має розглядатися як складова інформаційних ресурсів, покликаних задовольнити читацький попит у різних галузях знань.

У Маніфесті про публічні бібліотеки ІФЛА/ЮНЕСКО, який прийнято у листопаді 1994 року, дано визначення книжкового фонду як джерела освіти, культури та інформації.

Вивчення інформаційних потреб публічних бібліотек має важливе значення для якісного комплектування фондів і здійснюється у бібліотеках шляхом проведення соціологічних досліджень, анкетувань, експрес-опитувань. Нині обсяг інформації стрімко зростає, і бібліотеки стають важливим простором для формування інформаційної культури, їх завдання – навчити користувачів орієнтуватися в потоці інформаційних ресурсів, критично оцінювати їх і знаходити потрібне.

Варто зазначити, що навіть в умовах військової агресії користувачі прагнуть читати книжки найближчих до поточного років видання.

За стандартами ІФЛА фонд публічної бібліотеки повинен оновлюватися повністю протягом 10 років, а в ньому має бути 10% книг, виданих за попередні 2 роки і 30-40% книг, виданих за попередні 5 років.

Відповідно до пункту 11 Державних соціальних нормативів забезпечення публічними бібліотеками в Україні, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2018 року № 72, фонди публічних бібліотек, окрім обласних універсальних наукових бібліотек, повинні щороку оновлюватися не менше, ніж на 5 відсотків, у тому числі шляхом:

- закупівлі книжкових видань – не менше 250 примірників на 1000 осіб зони обслуговування публічної бібліотеки;
- передплати періодичних видань – не менше 15-20 найменувань газет та журналів;
- отримання документів з інших джерел, не заборонених законодавством.

Оновлення фондів у бібліотеках громад здійснюється, здебільшого, за рахунок коштів від платних послуг та книг, отриманих з обмінно-резервного фонду ОУНБ ім. Д.І. Чижевського. За попередні кілька років найбільше книг було отримано від Українського Інституту Книги (далі – УІК).

УІК у своїй роботі керується, зокрема, затвердженою Кабінетом Міністрів України Стратегією розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та операційним планом на 2023-2025 роки (розпорядження №190-р від 3 березня 2023 року).

Згідно зі Стратегією органам місцевого самоврядування належить забезпечити виконання завдань та заходів операційного плану в межах і коштом видатків, передбачених у місцевих бюджетах. На органи місцевого самоврядування покладено завдання проведення аналізу стану поповнення бібліотечних фондів публічних бібліотек, зокрема закупівлі книжкової продукції за кошти місцевих громад.

З метою вивчення якості формування книжкового фонду, визначення ступені його оновлення та ефективності використання у відповідності до запитів користувачів, ОУНБ ім. Д.І. Чижевського провела соціологічне дослідження за темою «Оновлення бібліотечних фондів як стимул розвитку читацької культури».

Об'єктом дослідження було визначено літературу, отриману від УІК, яка надійшла до бібліотек області протягом 2022-2024 років загальною кількістю 11365 примірників, що складає 10,9% від загального надходження (за даними, надісланими відповідно до анкетування).

Предмет дослідження – використання цих книг у якості показника відповідності читацьким інтересам.

Базами дослідження стали публічні бібліотеки області.

Завдання дослідження – узагальнення аналітичних матеріалів, підготовлених базовими бібліотеками, стосовно:

- наявності зазначеної літератури в книжкових фондах бібліотек області;
- форм та методів ознайомлення користувачів із цими виданнями;
- видань, які мають попит у користувачів;
- популярності цієї літератури серед різних груп користувачів;
- задоволення потреб користувачів, які найбільше звертаються до цієї літератури;
- пропозицій щодо поліпшення популяризації зазначеної літератури.

У дослідженні взяли участь 525 бібліотек (99,4%) 46 територіальних громад області, що складає 93,8% від загальної кількості громад. З різних причин у дослідженні не брали участі бібліотеки 3-х територіальних громад області, а саме: Мар'янівської, Тишківської сільських та Пантаївської селищної.

Здійснено аналіз анкет кожної бібліотеки окремо, а також зроблено узагальнений аналіз.

Кількісні та якісні характеристики фондів, в тому числі отриманих від Українського інституту книги, враховані повністю.

Картина поповнення фондів бібліотек області за попередні 3 роки виглядає наступним чином:

- 2022 року надійшло 36550 прим.;
- 2023-го – 28203 прим.;
- 2024-го – 39074 прим.

Всього за період 2022-2024 рр. до бібліотек надійшло 103827 примірників книг, в тому числі від УІК – 11365 прим.:

- 2022 р. – 7255 прим. (19,8% від загального надходження);
- 2023 р. – 1097 прим. (3,9% від загального надходження);
- 2024 р. – 3013 прим. (7,7% від загального надходження).

Серед громад, які найбільше поповнили фонди своїх бібліотек за 3 роки, слід відзначити Кропивницьку (18034 прим.), Олександрівську (8272 прим.), Олександрійську (6344 прим.), Гайворонську (5373 прим.), Бобринецьку (3442 прим.), Приютівську (3410 прим.), Устинівську (2854 прим.), Первозванівську (2192 прим.), Новомиргородську (2036 прим.) територіальні громади.

Найменше поповнили свої фонди бібліотеки Великоसेверинівської (175 прим.), Гурівської (165 прим.), Підвисоцької (135 прим.), Злинської (101 прим.), Надлацької (81 прим.) територіальних громад.

Варто зазначити, що за попередні три роки відсоток оновлення бібліотечних фондів книгозбірень області залишається стабільно низьким і становить на 01.01.2023 року – 0,7%, 01.01.2024 року – 0,6%, 01.01.2025 року – 0,9%. Такі показники оновлення значно нижче Державних соціальних нормативів (5%), що негативно впливає на якість обслуговування користувачів.

Найбільше оновлення фонду відбулося у 2024 році – 0,9%. Найвищий відсоток оновлення фонду у 2024 році мали бібліотеки наступних громад: Кропивницької (3,2%), Бобринецької (3,1%), Олександрівської (2,9%), Приютівської (2,8%), Побузької (2,5%), Долинської (2,4%), Новоукраїнської (1,8%), Олександрійської (1,6%), Гайворонської (1%), Петрівської (1%), Устинівської (1%).

У бібліотеках інших громад оновлення становить менше 1%.

Завдяки надходженню літератури від УІК фонди бібліотек за попередні 3 роки поновились в середньому на 0,1%; по роках: 2022 р. – 0,15%, 2023 р. – 0,02%, 2024 р. – 0,06%. Найбільше надходжень було у 2022 році, найменше – у 2023-му.

Хоча відсоток оновлення фондів від УІК незначний, бібліотеки поповнились кращими зразками друкованої української та світової літератури за такими жанрами та тематикою: художні та науково-популярні твори; твори для дітей та юнацтва; художні твори, пов'язані з відзначенням подвигів ветеранів війни, проявлених під час захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості України, видання про культуру, історію та мову.

На жаль, ці книги надходили, здебільшого, на центральні бібліотеки.

Щоб формувати сучасні якісні україномовні фонди, забезпечити бібліотеки актуальною книжковою продукцією, сьогодні потрібні значні кошти. Результати дослідження показали, що основними джерелами фінансування бібліотек є кошти місцевих бюджетів, Державна Програма поповнення фондів, позабюджетне фінансування – платні послуги, участь у грантових проєктах. Серед інших джерел додаткового фінансування на

оновлення фондів – акції «Подаруй бібліотеці книгу», подарунки від авторів та читачів, купівля книг замість загублених.

Відповідно до аналізу даних дослідження, бюджетні кошти на оновлення фондів отримують лише 48% бібліотек територіальних громад, до того ж не систематично і не в повному обсязі; 36% територіальних громад не мають змоги виділяти кошти на оновлення фондів своїх бібліотек, тому самостійно залучають додаткове фінансування та здійснюють пошук позабюджетних коштів, розширюючи коло сервісних послуг. Інші 16% громад використовують всі можливі джерела надходження коштів на комплектування.

Серед громад, які виділяли бібліотекам кошти на поповнення фондів, слід відзначити Благовіщенську, Бобринецьку, Гайворонську, Долинську, Знам'янську, Кропивницьку міську; Кетрисанівську сільську; Кам'янецьку та Петрівську селищні територіальні громади. Інші громади виділяли незначні кошти. Потрібно зазначити, що хоча кошти з місцевих бюджетів і виділялись, але зростання вартості видань не дозволяло поповнювати фонди в повному обсязі.

Недостатньо поповнювали свої фонди бібліотеки Ганнівської, Злинської, Надлацької, Перегонівської, Піщанобридської, Підвисоцької територіальних громад.

З метою популяризації літератури, отриманої від УІК, бібліотеки області використовують різноманітні форми роботи. Найчастіше для цього організовуються книжкові виставки (64%), проводяться комплексні заходи, під час яких користувачів знайомлять з літературою (35,4%); рідше книги популяризують за допомогою продукції видавничої діяльності (18,6%) – закладок, буклетів, плакатів, інформаційних списків.

Найбільш поширеною серед візуальних форм популяризації літератури є організація книжкових виставок новинок: «Знайомтесь! Обирайте! Читайте!», «Вернісаж новинок» (Кропивницька МЦБС); віконна імпреза «Новинки літератури», оформлена у вигляді креативної інсталяції на вікні КЗ «Міської публічної бібліотеки Бобринецької міської ради» («Твоя навіки» Н. Гуменюк, «Нескінченні розмови» Є. Кононенко, «Історія нескорених» Д. Бушуєва); онлайн-реклама нових надходжень «Дегустація літературних новинок» («Я, Фокс та окупація» О. Меньшова; «Місто-герой – Харків. 28 історій незламності» Д. Бури; «Годинник Аріадни» А. Багряної).

Бібліотеки Олександрівської селищної територіальної громади представляли нові книги, отримані від УІК, на інформаційних вітринах нових надходжень, у куточках новинок, зонах вільного читання, на книжкових парканах, гойдалках за межами бібліотеки.

Цікаві виставки представили бібліотеки комунального закладу «Світловодська міська централізована бібліотечна система»: виставка-літературна дегустація «Книга запрошує на чай» («Перше слідство імператриці» Н. Сняданко, «Пісочний чоловік» Л. Кеплера, «Райські яблука» І. Роздобуцько, «Війна і ми» В. Зими, «Я тебе ...Війна» Х. Біляковської);

виставка-хроніка «Українське козацтво» («Петро Сагайдачний» С. Коломойця, «Корсунь козацький» Ю. Мицика, «Іван Богун» І. Коляди).

У бібліотеках області організовувались: виставки-експозиції – «Люби рідне! Читай українське!» (Компаніївська селищна), виставки-вернісажі – «Два роки незламності», виставки-дослідження – «Я пізнаю світ» (Олександрійська МЦБС), виставки-портрети – «Кращий серед сучасних» (до річниці від дня народження Макса Кідрука), персональні виставки – «Відкрий для себе Тесса Геррітсена» (Дмитрівська сільська), виставки-спогади – «Голокост: уроки пам'яті», «Щоденник Анни Франк» (Новоархангельська селищна), віртуальні виставки – «Живі витoki мистецтва» (Новомиргородська міська) бібліотеки територіальних громад.

Працівники бібліотек використовували і комплексні форми популяризації книг, що надійшли від УІК, в тому числі слайдові презентації та відеоролики.

Бібліотеки Світловодської МЦБС провели цікаву слайд-розповідь «Боротьба за Україну: історія та постаті», де під час заходу використовували наступні книги: «Україна. 30 років незалежності О. Щирби, «Український майдан, російська війна» М. Винницького, «Козацька Україна» О. Гуржій, «Україна. Пам'ять боротьби».

В Олександрійській МЦБС відбувся історичний спогад «Фортеця українського духу» за книгами А. Шиманської «501 факт, який треба знати з...історії України, М. Дорошко «Геноцидні війни Леніна – Сталіна – Путіна в Україні».

У центральній публічній бібліотеці Новомиргородської міської ради презентували мистецьку імпрезу «Театр – це дзеркало життя» за книгою Р. Коломієць «Марко Кропивницький».

Бібліотекарі «Центральної публічної бібліотеки» Новоархангельської селищної ради створили буктрейлер за книгою Ю. Нікітінського «Дивні пригоди (не) дивної вчительки».

В інших бібліотеках теж відбулася низка цікавих заходів з популяризації видань від УІК: літературна година «З рідним словом міцніше держава» за книгою С. Губерначук «Розсипане золото літер», історичний екскурс «Голокост в Україні: говоримо сьогодні, пам'ятаємо завжди» («Праведники народів світу»), літературно-патріотичний вернісаж «Книга об'єднує Україну» за книгою «Голоси. Антологія військових письменників», медіагодина «Вони тримали за нас небо» за виданням «Український майдан, російська війна» М. Винницького, літературний хід-парад «Найцікавіша книга літа-2024» («Викрадач почуттів» Г. Манів); калейдоскоп читацьких вподобань «Прочитав сам – раджу Вам!» за книгою О. Луцевської «Оця Майя кіно знімає».

Шляхом підготовки друкованої продукції популяризували надходження від УІК тільки 18,6% бібліотек, які мали задовільну матеріально-технічну базу, серед них бібліотеки Долинської Кропивницької, Компаніївської, Олександрійської, Олександрівської, Кетрисанівської територіальних громад. Вони готували різні види продукції: інформаційні

закладки «Увага! Новинка»; рекомендаційні списки літератури «Топ-10 освіжаючих новинок»; буклети «Час читати», «Нові надходження від УІК», «Читай українське!»; листівки «Літературна смакота», «ВООКлайф: твоя книжкова хвиля»; флаєри «Читай Українське»; артвізитівки «Мистецтво без рамок»; плакати «Лови ритм читання!», «Ця книга в бібліотеці завдяки УІК», «Радимо прочитати»; експрес-інформації «Улюблений автор читача».

Зорієнтуватися у книжкових новинках користувачам допомагали також відеопрезентації, віртуальні огляди літератури.

Варто зазначити, що популяризувати і читати літературу, яка надійшла від УІК в одному примірнику, мали можливість, переважно, центральні бібліотеки, але завдяки ВСО (внутрішньо системний обмін) література передавалась в тимчасове користування до бібліотек-філій, де активно читали ці книги і використовували їх при проведенні масових заходів як у реальному форматі, так і віртуально – на бібліотечних сторінках соціальної мережі «Фейсбук».

Серед такої кількості назв книг важко було визначити лідерів. Серед читацьких запитів передують видання не тільки художньої й дитячої літератури, а й галузевої. Найбільше позитивних відгуків від користувачів отримали такі книги:

- В. Білінський. «Герої України. Історична трилогія»;
- Г. Браун. «Жити із «зеленим серцем»;
- Н. Водін. «Вона була з Маріуполя»;
- В. Гресь. «Дзвонять дзвони»;
- П. Гадз. «Хлібний капітан України»;
- І. Говорухіна. «Митець повинен мати долю»;
- Н. Депортер. «Велика книга гарних манер»;
- Н. Діденко. «Мої друзі емоції»;
- О. Дудар. «Щоденних вдови»;
- О. Думанська. «Миколчині сни»;
- В. Захабура. «Принцеса зі старого маєтку»;
- І. Ковалишена. «Крута історія перемог»;
- Н. Кухарська. «Атлас зниклих тварин»;
- Д. Кузьменко. «Вечірній вітер»;
- А. Лачина. «Дзвінки до друга»;
- М. Лейсі. «Велика книга морських мешканців та Велика книга про тіло»;
- Л. Лоурі. «Знайти блакить»;
- В. Лис. «Максим Гонтар»;
- О. Луцевська. «Оця Майя кіно знімала»;
- Г. Манів. «Викрадач почуттів»;
- М. Морозенко. «Наші звичаї та традиції»;
- Є. Подобна. «Її війна»;
- І. Роздобудько. «Райські яблучка», «Фаріде»;
- С. Семенюк. «Визначні діячі українського походження»;
- Ж. Шамблер. «Щоденник Вишеньки»;

- А. Шиманська, А. Шиманський. «501 факт, який треба знати з...історії України».

Ці та інші книги, що надійшли до фондів бібліотек у 2022-2024 роках від УІК, активно використовувалися при проведенні масових заходів.

Серед найпопулярніших україномовних видавництв, яким варто надати перевагу при оновленні бібліотечних фондів, опитувані назвали такі: «А-ба-ба-га-ла-ма-га» – 49%; «Видавництво Старого Лева» – 41%; «Наш Формат» – 38%; «Vivat» – 34%; «Ранок» – 31%; «Імекс-ЛТД» – 26%; «Фоліо» – 21%; «Портал» – 19%; «Основи» – 15%; «Клуб сімейного дозвілля» – 14%; «Веселка» – 13%.

Також опитувані згадували такі видавництва, як «Віхола», «Український пріоритет», «Час Змін Інформ», «Сварог», «Агенція ІРІО», «Нора Друк», «Фонтан казок», «Асса», «Тези», «Рідна мова», «Книголав» та «Мушля».

Найбільшу перевагу опитувані надали видавництвам: «А-ба-ба-га-ла-ма-га», «Видавництво Старого Лева», «Ранок», «Наш формат».

За даними аналізу дослідження за літературою, яка надійшла від УІК, звертаються різні категорії користувачів. Неабияке задоволення приносять їм нові книги, що надходять до бібліотеки. Адже кожна нова книга – це завжди подія та нове знайомство, нові герої та імена. Книжкові виставки, організовані бібліотеками, дозволяють і допомагають відвідувачам знайти щось цікаве та необхідне для себе.

За категоріями респонденти розподілилися таким чином:

- здобувачі освіти (діти, учнівська молодь) – 41%;
- студентська молодь – 37%;
- педагоги, викладачі – 35%;
- пенсіонери – 33%;
- мешканці громади – 29%;
- інші – 24,5%.

Активно книги від УІК читає молодь віком 15-24 років, що пов'язано насамперед зі здобуванням освіти. Ця категорія користувачів цікавиться здебільшого художніми творами, історичною літературою.

Нові книги вже знайшли свого читача.

За результатами анкетування було виявлено ступінь задоволення попиту користувачів на видання від УІК. На жаль, з різних причин наявний фонд цієї літератури не задовольняє переважну більшість опитаних (72%); попит 21% учасників наявний фонд задовольняє; 7% – задовольняє частково.

Які ж причини незадоволеності бібліотекарів?

Серед причин незадоволеного або частково задоволеного попиту респонденти вказали на недостатню кількість отриманих книг.

По перше, книги від УІК отримали переважно центральні бібліотеки, здебільшого по одному примірнику однієї назви; надійшло мало видань, які користуються попитом – це література з психології, екології, економіки, комп'ютерної грамотності, книги про діячів мистецтва; недостатньо художньої літератури, розрахованої на масового користувача, сучасної

української літератури; не вистачає видань для дітей молодшого та середнього шкільного віку.

Деякі респонденти незадоволені форматом книг, який не дозволяє розмістити їх на книжковій полиці, оформити виставку.

Проаналізувавши забезпеченість бібліотек виданнями, які надійшли від УІК, та їх використання в роботі, респонденти зробили відповідні висновки та надали пропозиції щодо покращення популяризації літератури від УІК:

- збільшити кількість примірників та різноманітність видань, які надходять від УІК;
- ініціювати продовження програми поповнення книжкових фондів від УІК;
- активніше залучати користувачів до різних форм популяризації літератури;
- надавати інформацію про надходження літератури через соціальні мережі та в місцевих ЗМІ;
- використовувати креативні форми популяризації книги: сутінкові читання, флешмоби, канікулярні посиденьки;
- проводити заходи з популяризації видань від УІК за межами бібліотеки;
- створювати короткі відео оглядів книг, буктрейлери, сторітелінги, книг, що були отримані від УІК;
- розширити тематику соціокультурних заходів, запроваджуючи інноваційні форми роботи: книжкові імпрези, літературно-пізнавальні перехрестя, флешбуки, книжкові дефіле;
- активізувати роботу бібліотек громади у напрямі популяризації видань, які не мають попиту, шляхом проведення інтерактивних заходів;
- організовувати інтерактивні презентації книг з участю представників влади, письменників, літературних критиків, які б представляли книги, отримані від УІК;
- фіксувати відгуки користувачів на прочитані книги, отримані від УІК, та практикувати дієву рекламу «Читає радить читачеві».

Надані пропозиції можуть суттєво посприяти зацікавленості у читанні користувачів різного віку та соціальних груп, а також бути підставою для покращення комплектування та оновлення фондів бібліотек області відповідно до реальних потреб та запитів користувачів.

Висновки:

- результати дослідження дозволили дійти висновку, що література, яку бібліотеки області отримали від УІК у 2022-2024 роках, має свого читача: переважно нею користуються здобувачі освіти, студенти, молодь, вчителі, пенсіонери та інші мешканці громад;
- показник оновлення бібліотечних фондів за попередні 3 роки становив в середньому 0,9%, що значно нижче державних соціальних нормативів (5%). Цей фактор негативно впливає на якість обслуговування користувачів;

- завдяки надходженню книг від УІК фонди бібліотек поновились на 0,1%. Хоча це дуже низький показник, але бібліотеки поповнилися гарними друкованими виданнями української та світової літератури;
- тільки 48% бібліотек територіальних громад отримували бюджетні кошти на оновлення фондів; інші використовували всі можливі джерела позабюджетного фінансування;
- у бібліотеках сформувалася певна система популяризації літератури, отриманої від УІК, максимальному розкриттю якої сприяли різноманітні форми виставкової роботи;
- значна увага приділялась і комплексним заходам, серед яких перевага надавалась презентаціям книг, історичним екскурсам, годинам спілкування та літературним подорожам, засіданням літературних віталень. Активно використовувались сучасні інформаційні технології, зокрема, велись рубрики в соціальних мережах, де розміщувались мультимедійні презентації, відеоролики. Більшість соціокультурних заходів проводилась у співпраці з різними установами культури та освіти;
- видавнича діяльність у бібліотеках не є дуже поширеною через відсутність достатньої матеріально-технічної бази; видавнича продукція бібліотек – це, переважно, листівки, рекомендаційні списки, пам'ятки;
- лідером серед читацьких запитів залишається художня література – твори сучасних українських та зарубіжних письменників; пригодницькі романи, дитяча проза, казки, тощо. Користується попитом галузева й пізнавальна література з історії, мистецтвознавства, етики, психології, екології та книги про російсько-українську війну;
- водночас, попит користувачів задовольняється не в повній мірі; основна причина відмов – відсутність чи недостатня екземплярність видань у бібліотеках, це відзначила переважна більшість (72%) опитаних;
- респонденти надали свої пропозиції щодо поліпшення популяризації літератури, отриманої від УІК.

Результати проведеного дослідження спонукають до покращення оновлення фондів бібліотек області відповідно до реальних потреб жителів громад. Оновлення фондів для бібліотек є важливим стратегічним напрямом діяльності, який сприяє їх актуалізації, підтримує сучасних авторів, стимулює читацьку активність. Можливість користувачів бачити та читати нові видання створює позитивне враження від бібліотеки як важливого та сучасного культурного центру громади.